Historisch Genootschap Beemster

De Nieuwe Schouwschuit

Tijdschrift van het Historisch Genootschap Beemster

4e jaargang, november 2006

Inhoud

Van de redactie 1

Eene groote aantrekkelijkheid voor jong en oud. 1

Mijn Leven in de Beemster. 7

Beemsternoorddijk & stolp 'De Steenplaats'. 11

Van Palmbomen, Deense ossen en Saffraanperen 12

Charley Toorop. 18

Van de Redactie

In de eerste helft van de vorige eeuw toerde de jonge D. Schuijtemaker, gezeten in de kattenbak van een rode cabriolet, herhaaldelijk door de Beemster - van Grosthuizen naar Schellingwoude en terug. Kort voor het verlaten van de Beemster passeerde hij aan de Zuiderweg de tuinderij 'Heerlijkheid van Alewijn'. Misschien dacht hij dat de tuinder Alewijn heette en heerlijke groenten en fruit kweekte, misschien ook wist hij toen al dat de naam betrekking had op een indrukwekkende buitenplaats die daar tot in de 19e eeuw gestaan had. Vlak voor Purmerend zou het gezin Schuijtemaker een stukje de Purmerenderweg opgereden kunnen hebben om in de uitspanning 'De Nieuwe Tuinbouw' van een prima consumptie te genieten, tegen een billijke prijs. Vijftien jaar later brak W.O. II uit met groot en klein leed (de carbidlantaarns van de auto moesten bij de bezetter ingeleverd worden). Toch schilderde Charley Toorop in die donkere periode het zonlichte schilderij *'Beemster, Bloeiende boom'*. In een notendop is dit de lading van deze Schouwschuit.

"Eene groote aantrekkelijkheid voor jong en oud"

De Tuinbouw in Zuidoostbeemster

John Dehé

Toen Martin Eekhof, de huidige eigenaar van de Nieuwe Tuinbouw, in juli 1984 de zaak kocht, kondigde hij aan er een gezellige tent van te willen maken, waar iedereen zich thuis zou kunnen voelen. "Klaverjassen, toneelavonden, vergaderingen, bruiloften en partijen, we gaan er gewoon mee door." Hij gaf aan dat de Nieuwe Tuinbouw vooral zijn buurtfunctie zou moeten behouden. Die functie is altijd heel belangrijk geweest, wat blijkt uit de verhalen van mensen en uit de advertenties met aankondigingen en verslagen van de activiteiten die hier plaatsvonden. De Nieuwe Tuinbouw was eens zelfs het eerste, officiële buurthuis van Zuidoostbeemster.

Als je spreekt over de **Nieuwe** Tuinbouw, dan is het wel duidelijk dat er ook een **oude** Tuinbouw moet zijn geweest. Dat klopt, en er zijn zelfs mooie foto's van. Een 'uitspanningsoord' heette het rond 1900 en die benaming heeft ongetwijfeld te maken met de aloude functie van heel veel herbergen: een plaats waar de paarden even uitgespannen konden worden, voor wat broodnodige rust voor henzelf en de wagenvoerders. Over die oudste geschiedenis is niet zo heel veel bekend, maar bronnen die ik niet kon controleren melden dat de uitspanning al rond 1820 bestond en toen ook al een sprekende naam had: 'Het laatste stuivertje'. Ene Dirk Buys wordt als eigenaar genoemd in de jaren 1830, 1840.

Begin 1886 werd Jan van Gelder de eigenaar, die de zaak na een stevige verbouwing ("om het aan de eischen van den tegenwoordigen tijd te doen beantwoorden") in juni van dat jaar feestelijk heropende. Van Gelder was in Purmerend geboren (1843) en had in

Amsterdam een aantal hotels in eigendom gehad.
Ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling in 1883 liet hij bijvoorbeeld aan het Damrak een hotel bouwen, dat nog heel lang onder de naam Van Gelder in bedrijf bleef. Hij overleed in Amsterdam in juni 1898, waarschijnlijk is toen ook de Tuinbouw in andere handen overgegaan.
In de krant verscheen ter gelegenheid van de opening een uitgebreide beschrijving van het 'binnen- en buitengebeuren'. Zo was in een bijgebouw een wintertuin ingericht, "waar de geuren der verschillende bloemen u tegemoet komen en waarin zich tevens een orchestrion bevindt, dat de heerlijkste muziekstukken voor u speelt, dit alles maakt deze plaats tot 'eene groote aantrekkelijkheid voor jong en oud'. Ook daarbuiten was het genieten:
'Een groot deel der omliggende weide werd aan hare vroegere bestemming onttrokken en in een prachtige zomertuin herschapen'. De eer van aanleg en beplanting der zomer- en wintertuin komt toe aan Gebroeders Admiraal, boomkwekers en bloemisten in de Rijp (...) Bezienswaardig is ook het door hen vervaardigde grotwerk in den vorm eener boog, dat een sierraad uitmaakt van den tuin. Een keurige muziektempel bevindt zich aan de westzijde van den tuin, terwijl een speeltuin met schommels, wipplank, zweefmolen en gymnastische toestellen tot vermaak dienen van jong en oud. Een gebouwtje voor de altijd vroolijke apen en volieres met pauwen, faisanten en verschillende hoendersoorten zijn zoovele getuigen dat hun meester ook een vriend en beschermer is van dieren."
Via de registers van inkomende en vertrekkende bewoners die zich in het Waterlands Archief bevinden, is te achterhalen wie hoe lang op welke plaats woonde. Bij de Tuinbouw levert dat wat

De Tuinbouw, circa 1925, toen J. Schouw eigenaar was.

verwarring op, omdat verschillende mensen soms maandenlang gebruik maakten van het logies dat de Tuinbouw bood en daardoor in die registers terechtkwamen. Datzelfde geldt voor bedienend personeel dat soms een tijd in de Tuinbouw een kamer had. Sommige mensen vonden er ook tijdelijke woonruimte, soms voor een paar maanden, soms nog langer. In 1918 wordt C. Wit nog steeds genoemd als eigenaar/uitbater van de Tuinbouw, maar in 1922 komen we een nieuwe naam tegen: Cornelis Pieter Selderijk (geboren 1896) en zijn vrouw, Marietje Luijt (geboren 1897) uit Purmerend. Ze hebben het niet zo lang volgehouden in de Tuinbouw, want in maart 1925 scheidden zij. Hij vertrok voor een tijdje naar Amsterdam, zij ging naar Alkmaar. Selderijk kwam nog een paar maanden terug, misschien wel om de nieuwe eigenaar wat in te werken: Johannes Bernardus Schouw (geboren 1885), van beroep schilder, getrouwd met Anna Cornelia Kieft. Ze hadden vier kinderen en hebben een jaar of vijf de scepter gezwaaid in de Tuinbouw. Begin 1932 vertrokken zij naar Purmerend, maar ze waren met de Tuinbouw al eerder gestopt, vermoedelijk in 1929.

Bijzondere buren

Op 4 maart 1914 werd in de Beemster een korfbalclub opgericht, die na korte tijd fuseerde met een vereniging (Vitesse) uit Purmerend. Zo ontstond BEP, dat een stuk grond achter de Tuinbouw huurde om er zijn wedstrijden te spelen. Als kleedkamer gebruikte men de wagenmakerij naast de Tuinbouw. Het verhaal gaat dat enkele Purmerendse notabelen het veld achter de Tuinbouw ook gebruikten om te tennissen. In april 1957 kreeg BEP zijn eigen kantine achter de Tuinbouw. Met de beheerder van de Tuinbouw werden afspraken gemaakt over de levering van (fris)drank, maar die afspraken waren nogal "onzakelijk", zodat er enige malen wrevel rees over de vraag wat er in de kantine getapt mocht worden. Ook toen al waren sportkantines lastige concurrenten voor de horeca.

De Tuinbouw – een garage

Voor een goed begrip van de geschiedenis van de (Nieuwe) Tuinbouw moeten we even stilstaan bij de precieze locatie.

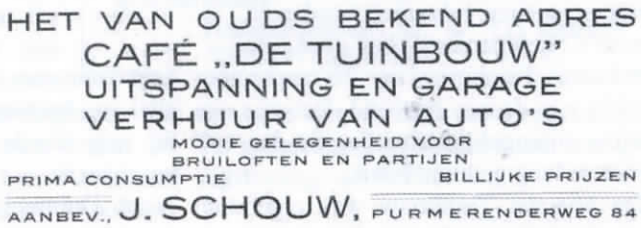

De advertentie hierboven, uit 1926, geeft een aanwijzing. J. Schouw had behalve een uitspanning, ook een garage en verhuurde auto's. De Nieuwe Tuinbouw ligt naast de huidige Renault-garage van Dijt, maar café de Tuinbouw lag zo'n beetje op de plek waar nu Dijt is. Toen Schouw stopte met de Tuinbouw, begon Wiedijk hier een garagebedrijf.

Op 14 maart 1929 vroeg Jan Wiedijk (geboren 1901), getrouwd met Johanna Zijp (1905), aan de gemeente Beemster toestemming voor de oprichting van een carrosseriefabriek, garage en 'autoherstelwerkplaats'. Hij bouwde als het ware de garage van Schouw uit. Die had in 1928 nog een benzinepomp voor de deur laten zetten. Het bedrijf van Wie-

dijk was een VOF, met Klaas Belt, smid, als mede-firmant.
Wiedijk verzorgde samen met Piet van Vuure ook uitvaartdiensten in de Beemster. De lijkwagen werd gestald in de schuur naast de garage. Meer dan dertig jaar was Wiedijk de eigenaar van dit bedrijf, in 1962 verkocht hij zijn zaak aan C. Dijt.

De Nieuwe Tuinbouw

Als we naar de jaartallen kijken, stuiten we op een wat wonderlijke situatie. De advertentie van Schouw is van 1926, maar we hadden toen twee bedrijven met bijna dezelfde naam naast elkaar, want terwijl er in de Tuinbouw bruiloften en partijen gehouden werden en auto's gerepareerd, had ook de Nieuwe Tuinbouw op 26 september 1925 zijn deuren geopend. Dat was een bijna onmogelijke situatie, die dan ook niet zo lang geduurd heeft.
De Nieuwe Tuinbouw was eigendom van Dirk Kerkhof, maar Piet van Vuure runde de zaak. Van Vuure (1902) was in 1925 getrouwd met Grietje Kerkhof, een van de kinderen van Dirk. Van Vuure komen we in de bevolkingsregisters ook tegen als barbier. De advertentie hierboven geeft aan dat er in en rond de Nieuwe Tuinbouw veel te doen was, vooral de grote speeltuin bleek een enorme trekpleister.
Van Vuure is tot 1938 bedrijfsleider in de Nieuwe Tuinbouw geweest. In dat jaar verhuisde hij naar de Wouter Sluislaan (nummer 7), waar hij zijn oude stiel van barbier weer oppakte; ook was hij nog steeds betrokken bij het uitvaartwezen.
Jacob Duinmeijer (1902) nam in 1938 met zijn vrouw Maartje Woud (1905) de zaak over. Zij hadden twee dochters en kwamen uit Purmerend. De Nieuwe Tuinbouw werd een bruisend centrum van activiteiten: klaverjas- en dansavonden, toneelvoorstellingen, vergaderingen, feesten, recepties, openbare verkopingen, de Floralia, enz. Een van de hoogtepunten was het jaarlijkse Lunapark rond Pasen, georganiseerd door de Purmerender Jacob Wipprecht. Hij bracht vele attracties met uitdagende namen: een vogelpiek, een vliegbom, een flying horse, auto-scooters, een bibberbaan, het Wiener Rad, verschillende carrousels, een steile wand waarop motorduivels

Advertentie in 'Purmerend en de drie Meren', 1926

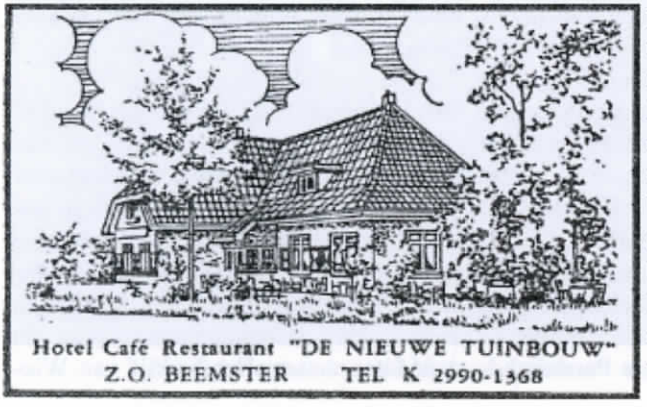

hun kunsten vertoonden. Men kon er zure bommen eten, haring en gebak, verschillende artiesten traden op.
In november 1948 verkocht Dirk Kerkhof, die steeds eigenaar gebleven was van grond en pand, de Nieuwe Tuinbouw aan Philippus Cornelis (Piet) van Zuylen (1911), 'een Utrechtenaar' volgens de krant, die zelf bedrijfsleider werd.

Buurthuis

In 1957 kocht de gemeente Beemster - tot verrassing van velen - de Nieuwe Tuinbouw, voor een bedrag van fl. 47.500. De hele inventaris en alle vergunningen waren bij de koop inbegrepen. De gemeente zag het als een buurthuis voor Zuidoostbeemster, waar vele verenigingen een onderkomen zouden moeten vinden. De jeugdbeweging van de Herv. Kerk werd te groot en 'te oud' voor het kapelletje, de Vrouwenclub van het Witte Kruis zocht al tijden naar een goede plek, de toneelvereniging had door een verbouwing van de zaal geen speelruimte meer en de operettevereniging was op zoek naar een repetitielokaal. De exploitatie van dit eerste buurthuis werd uitbesteed.
Voor een som van fl. 4.500 werd Geurt Andries Pieterman, sigarenwinkelier te Purmerend (Hoogstraat), voor drie jaar de pachter. De Nieuwe Tuinbouw werd na een flinke verbouwing (op kosten van de gemeente) in juli 1957 feestelijk heropend, met hapjes, drankjes en toespraken.
Burgemeester Pesman sprak daarbij de hoop uit dat de nieuwe uitbater erin zou slagen alle facetten van het bedrijf goed in de gaten te houden: de exploitatie van het café-restaurant en het beheer van het buurthuis. Anderen spraken van 'een dood spoor' waarop de Tuinbouw in de afgelopen jaren geraakt was en spraken de hoop uit dat Pieterman de zaak weer op de rails zou krijgen.
Al snel bleek echter dat de bedrijfsresultaten tegenvielen en dat Pieterman wat moeite had met zijn dubbele rol. In november 1959 verzocht hij om een restitutie van een deel van de pachtsom. De gemeente ging akkoord met een terugstorting van fl. 500.

In 1960 verlengde Pieterman zijn pacht voor een nieuwe periode van drie jaar, in april 1963 gaf hij te kennen de Nieuwe Tuinbouw van de gemeente te willen kopen. Hij zei er een hotelrestaurant van te willen maken. De gemeente zette in op een bedrag van fl. 70.000, uiteindelijk werd de koop gesloten voor fl. 55.000. De gemeente Beemster had een flinke veer moeten laten, want de koop van de Nieuwe Tuinbouw had haar, door allerlei verbouwingen, bijna fl. 80.000 gekost.

Kort daarna (april 1965) verkocht Pieterman de Nieuwe Tuinbouw, naar verluidt met een flinke winst, hoewel het geheel in slechte staat verkeerde en flink wat onderhoud behoefde. De koper was nv Eureka, Maatschappij tot exploitatie van Koffiehuizen, Rotter-

dam. Deze nv werd later eigendom van/ ging op in Skol Brouwerijen nv.
L.W.J. (Ludo) Lieverse werd de nieuwe uitbater. Met zijn vrouw runde hij de zaak een tiental jaren, maar hij werd ernstig ziek en overleed op 19 september 1976. Vijf jaar eerder had de familie Lieverse de exploitatie van de Nieuwe Tuinbouw al overgedaan aan Bernardus (Ben) Alders.

De zaak liep niet goed, Alders overwoog begin jaren tachtig ermee te stoppen. Maarten Schipper uit Purmerend werd genoemd als serieuze kandidaat voor zijn opvolging, maar omdat Skol de Nieuwe Tuinbouw niet wilde verkopen en Schipper geen trek had in huur, bleef Alders actief als 'kastelein'. In april 1982 kwam het toch tot verkoop. Voor fl. 160.000 werd Alders eigenaar, waarbij Skol het recht bedong om kosteloos in of op het pand reclame te maken voor dit bier. Ook mocht Alders alleen limonades en bieren verkopen die hem door Skol werden aangewezen of aangeleverd. Hoe slecht de Tuinbouw ervoor stond bleek kort daarna. Na een inbraak was in de kelder brand uitgebroken en moest de zaak gesloten worden. Alleen de klaverjassers konden er nog af en toe terecht om een kaartje te leggen.

Martin Eekhof was nog maar 22 jaar oud toen hij in 1984 besloot de Nieuwe Tuinbouw te kopen, maar hij had al een ruime horeca-ervaring in het wegrestaurant van zijn vader in Voorschoten. Hij nam zich voor de zaak nieuw leven in te blazen en heeft net als velen van zijn voorgangers flink moeten investeren in verbouwingswerk. Zo had de Tuinbouw in 1984 al wel hotelkamers, maar die waren in zo'n staat dat je er eigenlijk niemand in kon onderbrengen.
Op de website van de Nieuwe Tuinbouw (denieuwetuinbouw.nl) is ook iets te vinden over de meer recente geschiedenis: "De Nieuwe Tuinbouw werd een populaire gelegenheid voor het houden van bruiloften en partijen. Martin en Marianne Eekhof besloten daarop in 1989 om De Nieuwe Tuinbouw te veranderen in een hotel annex partyplace. Met het oog daarop werd nog in dat jaar het hotel gemoderniseerd. Een uitslaande brand in mei 1990 versnelde de beslissing om ook de benedenverdieping van De Nieuwe Tuinbouw totaal te verbouwen en te voorzien van een geheel nieuwe inrichting. In 1995 werd het hotelgedeelte voorzien van een luxe bruidssuite. De Nieuwe Tuinbouw werd in 1998 opnieuw uitgebreid verbouwd. Het etablissement werd voorzien van een cafégedeelte. Daarnaast werd de zaal, inclusief bargedeelte, flink vergroot. Het hotel, op dat moment tien kamers groot, kreeg er nog eens drie kamers bij. Hotel-Partyplace De Nieu-

we Tuinbouw is uitgegroeid tot een succesvol en gerenommeerd horecabedrijf. De Nieuwe Tuinbouw beschikt over twee zalen, een terras, een eigen ruime parkeergelegenheid en hotel met 13 kamers". Geen "vroolijke apen, pauwen en faisanten" meer, maar genoeg te genieten voor jong en oud.

Mijn Leven in de Beemster

D. Schuijtemaker

Topografische kennis

Het was 1914 en oorlog in Europa. Een Grosthuizer boerenzoon van net 24 jaar werd opgeroepen zijn plicht te vervullen voor 'Koningin en Vaderland' om als het nodig was het neutrale Nederland te verdedigen. Jacob Schuijtemaker moest zich melden in de 'Koning Willem III kazerne' aan de Hoogte Kadijk in Amsterdam-Oost. Hij zou er vier jaar blijven. Op zoek naar vertier was een wandeling over Zeeburg en de Oranjesluizen naar Schellingwoude geen wereldreis. Een levenslustige, knappe boerendochter werd zijn vrouw. Jacob had op zijn vijfentwintigste al een vlammend rode auto (Overland Wiphed), een engelse met spaakwielen, een opvouwbare linnen kap en twee passagierplaatsen achter in de 'kattenbak'. Drie koperen carbidlantaarns, twee voor en één achter, zou ik als vijftienjarige jongen in de volgende wereldoorlog aan de bezetters van ons land inleveren voor de voort gang van hun oorlogsbedrijf. Jammer! Mijn grootouders van moederskant en hun kinderen woonden allemaal onder de rook van Amsterdam. Te beschikken over een auto was dan ook niet alleen een luxe maar bovenal heel praktisch. De ritten Grosthuizen-Schellingwoude waren frequent en heel comfortabel. Als kleine kinderen zakten mijn zusje en ik, vooral op de terugweg al snel in slaap. Dreigde er echter verveling of geklier op de achterbank, dan maande moeder ons goed op te letten en alle te passeren wegen op de rit te leren kennen. Van Avenhorn, of eigenlijk van Grosthuizen, reden we de Beemster in.

Grosthuizen had tot 1936 een eigen weg

De houten Avenhorner brug in 1925. Op de brug staan Jan Commandeur en Jan Zijp

'de Zandweg' naar de Avenhorner brug over de Beemsterringvaart. De Zandweg, waarlangs enkele kleine huisjes stonden, onder andere de Oudendijker armenhuizen, dankte ongetwijfeld zijn naam aan de zand- en grindbakken die naast de Beemsterbrug aan de Avenhorner haven lagen. Deze dienden als opslag voor zand en grind, dat per schip werd aangevoerd en per kar vervoerd naar bouwplaatsen voor Grosthuizer en Scharwouder aannemers en metselaars. Wij, Grosthuizers, behoefden zo niet via Het Hoog en de scherpe bocht langs de haven te gaan om in de Beemster te komen. Mijn eerste kennis over deze goede polder waren de namen van de oost-west lopende wegen die we op onze ritten, rijdend langs de 'Middelweg' passeerden, van Mijzerweg tot Zuiderweg. Gauw kenden we ze ook in omgekeerde volgorde. Na deze lessen volgde de kennis van noord-zuid wegen, al had ik pas veel later een beeld van de verre Wormerweg. Bezuiden Purmerend was ook veel te leren. Daar waren de dorpjes langs het Noordhollands kanaal en de aeën en dieën in Waterland waarover mijn moeder van alles wist. Na deze topografische kennis volgde toen het leren kennen van alle boerenfamilies langs onze route. En nog zou ik ze allemaal kunnen opsommen vanaf Commandeur op nummer 1 tot De Heer op de Eenhoorn, op nummer 195, om dan langs de Zuiderweg vanaf Schuijtemaker, te eindigen bij Kuyk (Heerlijkheid van Alewijn) in de voor ons wat onbekende Zuidoostbeemster.

Kerkenland

In 1932 teisterde een diepe crisis de boerenstand. Aan de Zuiderweg, richting Spijkerboor, kreeg de Hervormde Gemeente Beemster vier hectare weiland terug van een pachter die verder boeren op dit perceel niet meer zag zitten. Zoals toen algemeen gebruikelijk was openden de kerkvoogden een inschrijving onder de lidmaten van de Gemeente. Nadat de datum was verstreken bleek er geen enkele inschrijving te zijn binnengekomen. Zo zwaar drukte de crisis op de boerenschouders dat niemand verwachtte ook maar een cent op dit beste land te kunnen verdienen. Goede raad was duur en verkopen van dit kostelijke land leverde ook geen aantrekkelijke prijs op. Men opende toen de inschrijving voor Hervormden buiten de eigen gemeente. Er kwamen daarop twee meldingen binnen. De laagste was van Hannes Kramer, veehandelaar, slager en boer in Avenhorn/Oudendijk en de hoogste, fl 5,- meer op de hele vier hectare, was mijn vader, vetweider, boer en veehandelaar in Grosthuizen. Een pachttermijn duurde toen twee jaar en enkele termijnen bleef hij de hoogste bieder.

Om een einde te maken aan financiële misstanden die voorkwamen tussen de landeigenaren en pachters werd in 1937 de Pachtwet gevormd. Deze wet bood een grote bescherming aan pachters zowel wat pachtprijs als pachtduur betrof. Automatisch werden nu pachttermijnen voor los land steeds met perioden van zes jaar verlengd en er kwamen door de overheid vastgestelde pachtprijzen. Voor een vetweider en veehandelaar zoals mijn vader betekende land niet ver van Purmerend gelegen een heel waardevol bedrijfsdeel. Immers, was de markt willig en waren de prijzen goed, dan was het een kleine moeite om van de Zuiderweg nog één of twee koeien te gaan halen om ze nog voor een gunstige prijs te kunnen afzetten. Omgekeerd leverde het ook wel wat op; als de prijzen aan de Purmerender markt te slecht waren, dan was het gemakkelijk

de koeien 'op te houden', dat wil zeggen naar de Zuiderweg te brengen om ze bij gunstiger prijzen weer aan de markt te kunnen zetten. Met deze bestemming heeft er ook altijd veel land aan de Purmerenderweg gelegen.
Begin 1944 werden op bevel van de bezetters grote delen van de Beemster geïnundeerd, ook de kruizen ten zuiden en ten noorden van de Zuiderweg. Wat herinner ik me nog best de vieze stank die van het land kwam toen na mei 1945 het water van de landerijen langzaam werd weggepompt en een rottende plak onkruid en waterplanten aan de oppervlakte kwam. Met geld van de Amerikaanse Marshall-hulp konden we graszaad kopen en een loonwerker het land weer op orde laten brengen.
Lopend met twee of drie koeien aan de éne en een fiets aan de andere hand ben ik vaak met onze arbeiders langs de Middenweg gegaan van Grosthuizen naar de Zuiderweg. Als er veel koeien of schapen moesten worden verweid dan ging dat met meer sensatie. Met arbeiders en buurjongens op fietsen, gewapend met stokken, dreven we het koppel hollend over de weg, poorten bij boerderijen sluitend en op kruispunten de wegen afzettend.
Schouwwerk in de herfst gebeurde helemaal handmatig en met het lange walmes en de heinhaken aan de fietsen gebonden, het broodtrommeltje achterop, trokken we dan enkele dagen richting Spijkerboor. De oude Koning, de Huismannen, de erven Groot of de landburen daar, verleenden ons een welkom onderdak bij al te slecht weer voor het eten van ons broodje. Deze buren hielden ook een oogje op het vee dat op zo'n grote afstand van Grosthuizen liep vet te worden. Het zat de boerenlidmaten van de Hervormde Gemeente allengs minder prettig dat nu er werkelijk weer goed geld kon worden verdiend op weiland waarvan een pachter van buiten de polder gebruiker was. We hadden altijd het gevoel, misschien niet helemaal gegrond, dat er extra werd gelet op de staat van onderhoud van deze Zuiderwegpercelen. Er was daar een zomerschouw op stekelen en onkruiden en twee schouwen in de herfst op riet, dullen en kroos. Vanuit Grosthuizen probeerden we zo goed mogelijk die schouwdata in de gaten te houden. Dat moesten we doen zonder een plaatselijk blad als 'De drie Meren', 'Nieuwe Noordhollandse Courant' of 'Binnendijks'.

Pianolessen

Al in 1899 droeg mijn grootmoeder de muzikale vorming van haar kinderen, mijn vader en zijn zuster, op aan 'Mijnheer Vink'. Cees Vink en zijn broer Arie woonden aan 'de Buurt'. Cees was er barbier en verkocht rookwaren, zijn broer Arie zou er later kastelein worden. De broers speelden piano en viool op de Grosthuizer en Avenhorner kermissen en gaven al muzieklessen aan in de Beemster wonende Schuijtemaker-familieleden. Het kon dan ook bijna niet anders dan dat de volgende generatie, mijn zuster en ik, ook pianolessen zouden krijgen van Mijneer Vink. Vanaf 1934 kwam hij op zaterdagmiddag in zijn rode open twositter naar Grosthuizen om op ons zijn muzikale talenten te botvieren. De woonkamer van Vink aan de zijkant van het sigarenwinkeltje, was voor mijn zusje en mij ook een veilige tussenstop als we, op weg naar een logeerpartij in Schellingwoude, moesten overstappen op de bussen Hoorn-Alkmaar-Purmerend-Tolhuis (Amsterdam). Toen ik veel later, in de jaren zeventig, het orgel van de Vermaning aan de Middenweg wel

eens bespeelde kwam ik meneer Vink weer tegen. Een herinneringstekst hangt er aan het orgel om te laten weten dat Corn.Vink er veertig jaar lang de orgelbank beklom. Een aardige continuïteit doet zich voor nu onze tweede dochter al weer bijna dertig jaar deze doopsgezinde kerk met haar orgelspel bedient.

Boerderij 'Zonnehoek', gebouwd in 1869 door Dirk Schuitemaker Lourenszoon voor zijn dochter Antje die in 1866 trouwde met Klaas Winkel (tekening Henk Tol).

Huwelijk

Het kon haast niet anders dan dat ik mijn vrouw zou vinden in de Beemster. Aldus gebeurde, en dat verstevigde mijn band met 'de Kuil', zoals in Avenhorn en Grosthuizen de mooie polder nog wel wordt genoemd, nog meer. We tekenden aan op de oude secretarie in de Leeghwaterstraat, trouwden op zaterdagmiddag 11 april in de raadszaal boven het Heerenhuis en vierden de bruiloft in datzelfde 'huis der gemeente'. Kort na ons huwelijk in 1953 werd ik pachter van acht hectare weiland naast de Avenhorner brug. Dit land was het eigendom van een oudtante van mijn vrouw en kwam toen pachtvrij. Enige jaren later werd ik ook pachter van de resterende acht hectare die bij de boerderij 'Zonnehoek' behoren. Onze derde dochter bewoont met haar gezin de boerderij, terwijl het land vanuit Grosthuizen beboerd wordt. Onze zoon die nu pachter is van de Beemster landerijen droomde wel eens van een herverkaveling op kleine schaal waardoor de grote afstand Grosthuizen-Zuiderweg ingekort zou worden om zo een nog efficiëntere bedrijfsvoering te bereiken. In 1999 heeft dit zijn beslag gekregen en is 'Zuiderweg' voor ons geschiedenis geworden.

Dialect

Al wat jaren geleden hoorde een West-Friese dialectenkenner mij ergens praten. Hij merkte toen op: "Skuitemaker, je benne een echte Westfries maar je kenne hore dat je dichbai de Biemster weune".

Beemsternoorddijk & stolp 'De Steenplaats'

Wijndel J.G. Jongens © fotografie & tekst (foto 1972)

De boerderij, die gebouwd werd op Beemster dijkkavel *DK 100*, heette oorspronkelijk hoeve *'De Steenplaats'* en staat aan de Beemsternoorddijk, thans met huis nr 2, gelegen tussen de taluds van Jisper- en Mijzerweg, schuin tegenover het gehucht Oost-Mijzen. In een akte uit 1621 wordt de naam *'Steenplaats'* genoemd, bij verkoop aan Nicolaas Carbasius, waarschijnlijk uit Hoorn. Mogelijk was dit een der eerste van steen gebouwde boerderijen. Gezien de ligging aan vaarwater, was steen destijds vrij gemakkelijk aan te voeren aldaar. Deze *Noordhollandse* stolp *(anno 1621)* met riet gedekt, waarin villa daklichten zijn geplaatst, heet sinds 1938 echter hoeve *'Loeffendijk'*, vernoemd naar de eigenares uit Venraij in Limburg, mevrouw Loeff-van Dijk. Het huisje ernaast werd nog tot voor kort *'Loeffendijkje'* genoemd en is van oorsprong als woning voor de werkman met familie bedoeld. In de horizon is een stolp met iepenlaan te zien - de Vrouwenweg, aanvankelijk *'Westmijser padt'* geheten. Deze kiek heb ik gemaakt vanaf het dak van een citroën 2CV, aan de overkant, toen de weg nog in zijn geheel boven op de Mijzerdijk lag.

Met dank aan Jan de Groot te Middenbeemster.

Van Palmbomen, Deense ossen en Saffraanperen

Ger Ernsting

In lofredes op de Beemster ontbreken zelden de vele buitenplaatsen die daar in de 17e en 18e eeuw zijn gebouwd .... en in de 19e eeuw gesloopt. Maar er is nieuwbouw onderweg: op de hoek Jisperweg-Hobrederweg wordt 'Westen Burgh' gerealiseerd, bestaande uit Landhuis, Koetshuis en Stallen dat onderdak zal gaan bieden aan 25 gezinnen. Het project "beoogt een bijdrage te leveren aan het terugbrengen van de grandeur van de helaas gesloopte bebouwing" - aldus de makelaar. We wachten het af en onderzoeken intussen de grandeur van een buitenplaats in de 18e eeuw. We doen dat aan de hand van het '*Notitie Boek van ontvangst en uitgaav van Vreedenborgh en des zelvs Boerdereij*'[1]

Het begin

Van de ruim vijftig buitenplaatsen die de Beemster in de 17e eeuw telde is Vredenburgh wel de meest bekende. In opdracht van Frederick Alewijn, een rijke koopman uit Amsterdam, werd de buitenplaats gebouwd door de architect Pieter Post[2] die ook de 'tuin' rondom het Huis ontwierp. De bouw werd voltooid in 1647[3]. Het ontwerp van Vredenburgh "met hare omstaande Timmeragie, Hoven, Plantagie, etc.", is bewaard gebleven in een serie kopergravures uit 1639 van de hand van de architect. Deze zijn opgenomen in *'Les Ouvrages d'Archi-tecture ordonnez par Pierre Post'*, een boek dat in 1715 door Pieter van der Aa te Leiden werd uitgegeven. Nevenstaan-de afbeelding is een copie van één van die gravures.

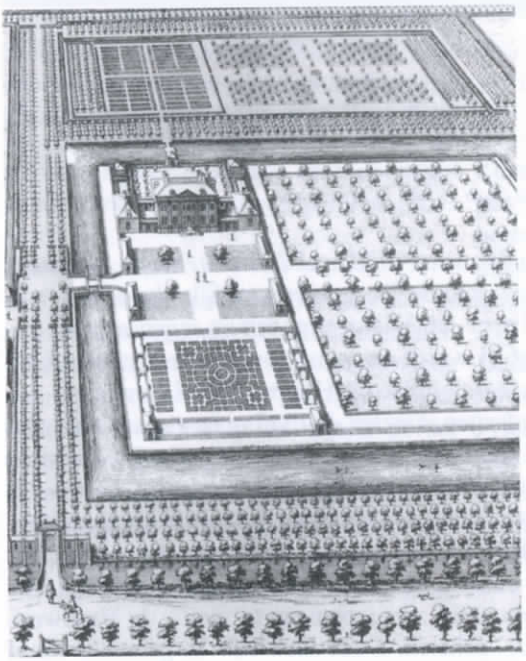

De buitenplaats, inliggend tussen Zuiderweg en Zuiderpad was onderdeel van een groter geheel - een landgoed waarvan je dit het 'lust-gedeelte' zou kunnen noemen en dat verder bestond uit een boerderij met vijftien tot twintig morgen grasland.

[1]Het Notitieboek werd ons ter inzage gegeven door F. A. Alewijn wiens voorouders gedurende bijna twee eeuwen Vredenburgh bewoond hebben.
[2]Ook Philips Vingboons maakte ontwerpen voor Vredenburch, maar uiteindelijk kreeg in 1642 Pieter Post de opdracht. C.Bertram, *Noord-Hollands Arcadia*. (Alphen aan den Rijn, 2005).
[3]Idem.

Het Notitieboek

Het *Notitieboek* beslaat de periode 1761 – 1803. Frederick Alewijn, achterkleinzoon van de opdrachtgever, is dan de eigenaar van Vredenburgh. In 1759 was hij benoemd tot dijkgraaf van de Beemster en hij zou dat blijven tot 1795 – het jaar waarin het polderbestuur werd afgezet door het 'comité révolutionnair'[4] Het was een woelige periode, met alweer een uitbraak van het veepestvirus[5] en veelvuldig bezoek van buitenlandse troepen (Pruisen, Fransen, Engelsen en Russen), eindigend in de Bataafse Republiek.

De nauwgezetheid waarmee het Notitieboek is bijgehouden lijkt in de loop der jaren af te nemen, zodat we ons vooral baseren op de periode 1761-1780. In 1761 bestond Vredenburgh bijna 120 jaar – het landgoed zal er toen vast anders uitgezien hebben dan op de gravure. In ieder geval was het Huis aan een flinke opknapbeurt toe want in 1761 wordt het onder handen genomen door loodgieter, timmerman, metselaar, steenhouwer, beeldhouwer en architect - totale kosten 5222 gulden. De renovatie betrof ook het plantsoen: er werd voor 580 gulden aan bomen en struiken aangeplant. Alles bij elkaar was dat heel veel geld[6], zeker voor Volkert die in de tuin twaalf stuivers per dag verdiende ('swinters tien). Geldontwaarding moet wel minder geweest zijn dan tegenwoordig want in 1800 verdiende Jochem nog steeds twaalf stuivers per dag. Een andere constante was de landhuur. Ieder jaar werd van Symen Kok 3,5 morgen land gehuurd voor veertig gulden de morgen, hetzelfde bedrag als in 1640[7].

Het *Notitieboek* bevat boekhoudingen voor:

(1) het Huis met boomgaarden en tuinen (Kavels PK 24, 25 en 26) – het lustgedeelte van het landgoed. De boekhouding vermeldt voor 1761 en 1769 de bedragen die voor dit gedeelte aan 'ordinaire verponding' werden betaald: in 1769 was dat 48.18.12[8] voor zes morgen en 596 roeden;

(2) een aansluitend stuk grasland van vier morgen en 300 roeden tussen Zuiderpad en Zuidersloot (PK 26, 27 en 28)[9], dat voornamelijk werd gebruikt voor vetweiderij van ossen en schapen;

3) nog een aansluitend stuk land van vier morgen en 300 roeden tussen Zuiderpad en Zuidersloot (PK 40, 41 en 42) waarop hakhout en bomen werden gekweekt – het wordt in de boekhouding 'het Boschje'[10] genoemd;

(4) de Boerderij – de boekhouding ver-

[4]NB: Voor Alewijn werd het nog erger, de vrijheidsboom die op 15 april in Purmerend werd opgericht was afkomstig uit zijn bos. P.M. Verhoofstad, *Geschiedenis van Purmerend.* (Purmerend 1947)

[5]In de 18e heeft het runderpestvirus gedurende drie periodes huis gehouden, van 1713-1720, van 1744-1763 en van 1768 –1786. In de Beemster stierven tussen januari en september 1769 van de 7279 runderen er 3575. A. J. Kölker, *Kroniek van de Beemster.* (1981).

[6]Ter vergelijking: Claas Del uit Purmerend kocht in 1764 twaalf en een halve morgen land in de Zuidoosthoek van de Beemster voor 5510 gulden, ORA Beemster 4063, 28 juli 1764.

[7]J. Bouwman, *Bedijking, opkomst en bloei van de Beemster.* (Purmerend, 1857)

[8]**48.18.12** = 48 gulden, 18 stuivers en 12 penningen; 20 stuivers is een gulden en 16 penningen is een stuiver.

[9]Door Alewijn gekocht van Claas Del voor 3150 gulden, ORA Beemster 4063, 20 februari 1770

[10]Alewijn had dit stuk land in 1768 voor 1800 gulden gekocht, ORA Beemster 4063, 22 november 1768.

meldt betalingen aan verponding voor minimaal elf en maximaal vijftien morgen land (PK 11,12, 13, 14 en DK 5). Vanaf het jaar 1776 staan voor de boerderij geen belastingen meer genoteerd, maar wel 620.-.- huur voor 15,5 morgen land.

'Vreedenborgh'

De boekhouding van het Huis met omgeving sluit ieder jaar af met verlies. De uitgaven waren hoog en de inkomsten laag. In 1766 bedroeg het totaal aan uitgaven bijna 1300 gulden waarvan aan werkvolk 845 gulden Er waren drie man in 'vaste' dienst: Philip Haring - de hovenier[11] - kreeg het meest betaald. Hij verdiende 70 gulden per kwartaal. Jan Klink, de ondertuinman, verdiende 42 gulden per kwartaal en Hendrick 37 gulden. Vaak waren de bedragen wat hoger vanwege biergeld, kermisgeld of nieuwjaarsgeld. Otte, Johan en anderen werden per dag betaald, tien stuivers 's winters en twaalf stuivers 's zomers. Er was ook naamloos werkvolk op ad hoc basis, zoals 'een werkman', 'een poep' en in mei en juni een paar 'wietsters'. Enig rekenwerk leert dat er ca. vijf voltijds mensjaren arbeid werd verricht in tuinen, boomgaard, menagerie en op de vinkenbaan. Alleen al het met het spitten van de moestuin was één man een volle maand bezig (26 gulden). Uitgaven en inkomsten laten zien dat er geplant en gerooid werd, gesnoeid en geent, groente en fruit gekweekt, dieren gefokt en gevoederd en bijen gehouden. Artikelen die in de meeste jaren werden ingekocht waren: olie, gort, gerst, vinkenzaad, hennipzaad, 'duijveboonen', 'paardeboonen', bijenkorven (al of niet met een volk), hennekorven, eiermantjes, entwas, suikererwten. Voor het plantsoen werden van kwekers uit heel Holland bomen en struiken betrokken. Zo leverde Pieter van der Klink te 'Roelewaartjesveen' in 1772 onder andere 32 sparren, 50 'hulsten', 50 'camperfoely', 2 lage 'maykarssen' en 60 'syringen'. Ook uit Haarlem, Leiden, Velzen en Alkmaar werden in dat jaar bomen en struiken aangevoerd: een zilverbonte- en een goudbonte paardekastanje, een heliotroop, vier platanen, twee jasmijnen, 68 bruine olmen, etc..

Apart opgenomen is een lijst 'Bloemboomen op Vredenburg' die 81 soorten vermeldt, zoals Liriodendrum (Tulpenboom)[12], Corallodendron (Koraalstruik), Piliurus (Christusdoorn), Staphylodendron (Pimpernoot) en Barba Jovis (Huislook). De lijst wordt gevolgd door een lijst 'Zonderlinge Boomen' met 35 soorten. Weliswaar zijn Es, Iep, Beuk, Esdoorn, Larix en Haagbeuk gewone namen, maar de kleuraanduiding maakt ze 'zonderling': Zwarte Beuk, Bonte Iep, Goudbonte Esdoorn, Witte Haagbeuk. Zonderling zijn volgens deze lijst ook: Arbor vitae (Levensboom), Aardbezieboom (Aardbeiboom), Sabina vulgaris (Zevenboom), Ceder ex Libano (Libanonceder), Palma dactylifera (Dadelpalm) etc.. De niet-winterharde soorten verhuisden voor de winter naar de orangerie.

Voor veel van deze bomen en heesters is oude blauwe zeeklei niet de optimale

[11]In het Notitieboek wordt alleen de naam en het loon genoemd – niet de functie. De doop-, trouw- en begraafboeken van de Beemster vermelden voor 15 maart 1780 de teraardebestelling van Filip Haring, hovenier van de Hr. Alewijn.

[12]Namen zoals genoteerd in het Notitieboek met de tegenwoordige Nederlandse naam tussen haakjes

voedingsbodem, dus moest de grond verbeterd worden. Jaarlijks werd 'sant' met meerdere schepen aangevoerd (twintig gulden per schip), af en toe ook een schip of wagen 'run' (gemalen eikenschors). Voor het aanleggen van paden meerden aan de Beemstersteiger schepen met 'cintels' af.

De uitgaven werden enigszins gecompenseerd door inkomsten uit de boomgaard: 160 manden appels brachten in 1762 vijf stuivers de mand op. De prijs varieerde nogal - in 1775 deden ze 20 stuivers de mand. In die manden zat Witte Soetappel, Ronde Aagt, Goud-Pepping, en Syde Hempje. Er werden Saffraanperen, Muskadelperen, Gersteperen, Dubbele Mantjesperen, Suikerperen, Tijperen, Graciolen, Sop de

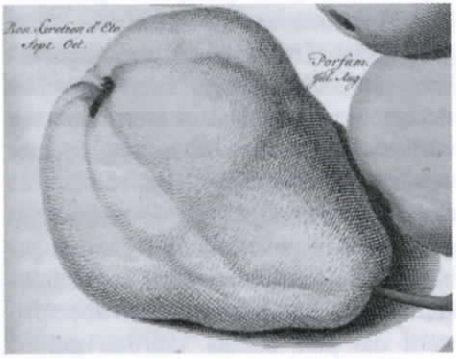

Saffraanpeer, alias Bon Cretien d'Eté (afb. uit 'Pomologia' van J.H. Knoop)

Groen en Busy de Chaumontel gekweekt (schrijfwijze cf. Het Notitieboek)[13]. Ook het snoeien van de bomen leverde geld op: één stuiver per takkenbos.

In de menagerie werden pauwen, kalkoenen, poulepentaten, eenden, hoenders, duiven etc. gehouden en vermeerderd. Vooral pauwen deden het goed: een bonte pauwenhaan ging in 1771 voor 43 gulden van de hand en drie bonte pauwinnen brachten 47 gulden op. Het hoogste bedrag aan inkomsten staat genoteerd voor 1777: iets meer dan 700 gulden. Dat werd verdiend met de verkoop van bomen (308 gulden), kippen, eenden, eieren, groente (200 gulden) en brandhout. De uitgaven bedroegen in dat jaar ruim 1300 gulden. Er was dus nog een tekort van ruim 600 gulden. Maar de grasland kavels PK 26, 27 en 28 leverden in dat jaar 372 gulden op, voornamelijk met vetweiderij van Deense ossen en overhouwers.

En dan was er nog 'het Boschje' van 4,5 morgen dat hakhout en bomen opleverde. In 1778 werden bijvoorbeeld 600 'wilge poten' aan de Wormer geleverd voor 36 gulden en werd voor 268 gulden aan hakhout verkocht. Jan Switser, de landmeter van het polderbestuur, die bijverdiende met handel in bomen en vee[14], was een regelmatige afnemer van grote aantallen jonge bomen: in 1777 kocht hij 29 essen en in 1778 zelfs 347 essen (voor 121 gulden). In 1777 was het batig saldo van 'het Boschje' 238 gulden, zodat Alewijn in dat jaar in ieder geval niet hoefde toe te leggen op zijn lusthof.

".....en des zelvs Boerdereij"

Op de boerderij werd het jaar 1777 met een winst van 543 gulden werd afgeslo-

[13] De genoemde fruitrassen worden allen beschreven in *Pomologia* van Johann Hermann Knoop (Leeuwarden 1758), zij het dat ze iets anders worden geschreven. De Tijpeer is wsl. dezelfde als Knoop's 'Tysjes-Peer' (synoniem 'Hoe langer hoe liever'). Sop de Groen is in Knoop 'Soppige Groentje', met als synoniem 'Heerepeer' of, veel mooier, Bergamotte d'Automne.

[14] In: J. Otsen, *Jan Switser, gezworen landmeter van de Beemster*. (Purmerend 1997)

ten; kaas en boter brachten in dat jaar 448 gulden op. Dat zal het werk van de boerin geweest zijn die elk jaar in de boekhouding voorkomt met "een jaar huur voor de boerin". In 1761 was dat 86 gulden voor Trijn, maar vanaf 1770

moest Geertje, en later Lijbje, het met 75 gulden doen. Toch werd er niet minder kaas om gemaakt. In 1770 werd zelfs, over de periode 1761-1780, de grootste hoeveelheid kaas verkocht: ca. 3065 pond (tegen twee stuivers het pond). Daar was voor nodig: kaaskoppen en kaaszetters, zout, melk, koeien, een bulloper met bul en voer. Al deze elementen worden genoemd in het Notitieboek, met kostprijs. Kaaskoppen en -zetters (houten kommen) geven de kaas zijn vorm en zout wordt gebruikt om de kaas te pekelen. Zout was duur, vooral vanwege de impost: voor één zak zout moest twee gulden en zes stuivers betaald worden plus acht gulden aan impost. Kaas maak je van melk – één kg. kaas van ongeveer tien liter melk. Voor die ruim 3000 pond kaas in 1770 was dus 15000 liter melk nodig, waarvoor weer acht tot tien koeien nodig waren want in de 18e eeuw lag de gemiddelde melkgift van een koe in Noordholland tussen de 1500 en 2000 liter. De 'lijst van het kalven der koeijen' in het Notitieboek vermeldt dan ook acht, negen of, zoals in 1770, tien koeien.

Het jaar 1772 was een slecht jaar – er werd slechts 1545 pond kaas gemaakt. In dat jaar heerste nog steeds de runderpest die in 1769 opnieuw was uitgebroken. Op Vredenburgh stierf in 1769 slechts één koe (maar er werd dan ook wierook gebrand) - voor 1772 echter vermeldt het Notitieboek dat van de tien melkkoeien er vijf 'aan de ziekte zijn gestorven', 4 gebeterd en 1 gezond gebleven. Bovendien stierven nog 4 hokkelingen en 6 kalveren. Op de boerderij werd dat jaar slechts veertien gulden winst gemaakt.

Om de melkproductie, en dus de kaasproductie, op gang te brengen moet er gekalfd worden. Daarvoor kwam ieder jaar de bulloper langs - die ontving voor negen koeien drie gulden en drie stuivers, dus zeven stuivers de koe. Melk was geen handel - alleen voor de eerste zes jaren zijn inkomsten uit melk genoteerd; steeds zeventien gulden, met vermelding "voor het huijshouden". Ook boter was een marginaal product – de verdienste was altijd minder dan de 51 gulden in 1766.

Kaas, melk en boter waren kort daar-

voor nog gras, hooi, lijn- en hennipkoeken. Ieder jaar in juni/juli kwamen de 'maijers' en de 'hoijers' om van gras hooi te maken. Dat was dorstig werk want naast hun loon kregen ze flink wat bier en jenever. Zo verdienden in 1770 de 'maijers' voor zeven morgen land veertien gulden en de 'hoijers' ruim 23 gulden, maar daar kwam nog voor ruim zeventien gulden aan bier en jenever bij. Ook tabak hoorde bij de secundaire arbeidsvoorwaarden. Bovendien werd tabak soms gebruikt om de koeien te wassen, waarschijnlijk om ze te ontdoen van ongedierte. In veel jaren moest er hooi bijgekocht worden: in 1770 'vier koe hooij' en in 1769 zelfs vijf 'koe hooij' en zeven 'voer hooij'. Bovendien werden lijnkoeken en soms de veel goedkopere hennipkoeken ingekocht om de koeien 'swinters bij te voeren. Behalve melkkoeien komen in het notitieboek kalveren, hokkelingen, veersen en vare koeien voor - ongebeterd en gebeterd. Laatstgenoemde, hersteld na besmetting met het runderpestvirus, waren prijziger dan koeien die de ziekte niet hadden gehad. In 1772, het rampjaar op de boerderij, werd een gebeterde koe gekocht voor 215 gulden en een jaar later werd een gebeterde hokkeling voor 80 gulden verkocht – dat zijn recordbedragen in het Notitieboek. Er werden niet alleen runderen gehouden op de boerderij, ook varkens en schapen. In 1761 was het kennelijk nog de bedoeling zelf varkens te fokken: de zeug werd 'gespeuld' (gedekt) en biggen gesneden, maar de zeug werd verkocht waarna varkens werden gekocht en verkocht in gelijke aantallen. Over de periode 1761 – 1780 werden gemiddeld vier varkens gehouden die voor negen gulden het varken werden ingekocht en voor ruim twintig gulden verkocht. Dat verschil werd bewerkstelligd door ze te voeren met pelmeel, waarvoor per varken acht gulden werd uitgegeven. Op varkens werd dus weinig of niets verdiend, maar dat was waarschijnlijk ook niet de bedoeling: ieder jaar werden een paar varkens aan het 'huijshouden' verkocht en éénmaal worden ook de boerin en Philip Haring

Begrippen en maten*
Verponding: grondbelasting
Impost: accijns
Hokkeling: één-jarig rund, ook pink genoemd.
Vare koe: niet drachtige koe (ook genoemd: gelde koe)
Overhouwer: één-jarig schaap, gehouden voor het fokken
Poulepentaten: parelhoenders
Paardebonen: klein soort tuinbonen
Duivebonen: nog kleinere soort tuinbonen
Lijnkoeken: koeken van vlaszaad, nadat de olie er uit was geperst.
Hennipkoeken: idem van hennipzaad
Pelmeel: in pelmolens verkregen tweede afpelsel van gerst.
morgen = 0.85 hectare = 600 roeden.
roede (opp.) = 14.19 m2
voer hooi = 16.8 m3
koe hooi = 13.86 m3

* maten zoals geldend in de Beemster; J.M. Verhoeff, *De oude maten en gewichten* (Amsterdam, 1982)

als kopers genoemd. Met schapen was het beter boeren. We nemen weer het jaar 1777: in maart werden dertig overhouwers ingekocht voor 200 gulden en in oktober voor 330 gulden weer van de hand gedaan. Ondertussen waren ze geschoren. Dat kostte één stuiver per schaap, maar de wol van dat schaap bracht drie en een halve gulden op[15] (9 stuivers per pond). In dat jaar was het batig saldo van de boerderij 543 gulden.

Het einde

Met het naderen van de 19e eeuw nemen de notities in aantal af, totdat de boekhouder er kort na de eeuwwisseling helemaal mee stopt. In het jaar 1803 staat voor de boerderij nog de verkoop van 340 pond kaas vermeld en voor het Huis de betalingen aan het werkvolk. Daarna lege bladzijden ..... In 1804 wordt Frederick Alewijn in de functie van dijkgraaf hersteld maar op 14 november van dat jaar overlijdt hij. Zijn zoon, die ook Frederick heet, volgt hem op als dijkgraaf en is dat tot zijn overlijden op Vredenburgh in 1817. Een jaar later zijn Huis en landerijen verkocht, waarna in 1819 het Huis is gesloopt[16], uitgezonderd de hovenierswoning (het bijgebouw aan het eind van de westelijke zijvleugel). In 1996 is ook dat gesloopt. Wat resteert is de oprijlaan, een deel van de omringgracht en een zandstenen pijnappel in de tuin van museum Betje Wolff.

[15]Tegenwoordig brengt de wol van het schaap net genoeg op om het scheren te bekostigen
[16]A.J. van der Aa. *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden,* 11e deel (Gorinchem, 1848)

Met dank aan: F.A. Alewijn, P. Koeman, K.L.C. Visser en J. Dehé.

Bekende Nederlanders en de Beemster

Charley Toorop

Aukje Greydanus

Onder de titel "Bekende Nederlanders en de Beemster" besteden we deze keer aandacht aan de schilderes Charley Toorop.

Charley Toorop werd op 24 maart 1891 in Katwijk geboren als Annie Caroline Pontifex Toorop. Charley was de dochter van schilder Jan Toorop en groeide op in het avant-gardistische kunstenaarsmilieu van rond de eeuwwisseling. Ze had een hechte band met haar vader, die werd verbroken toen zij in 1912 zeer tegen de zin van haar ouders in het huwelijk trad met de anarchistisch ingestelde filosofiestudent Henk Fernhout, met wie zij drie kinderen kreeg. Dit huwelijk hield geen stand en werd in 1917 ontbonden. De relatie met haar vader werd geleidelijk aan hersteld en hij zorgde ervoor dat Charley, die zich vanaf 1909 in toenemende mate bezighield met schilderen, in Schoorl kon gaan wonen en werken. In deze plaats dicht bij Bergen had zij de gelegenheid

de Nederlandse expressionisten die zich in Bergen rond de franse kubistische schilder Henri le Fauconnier hadden gevestigd te ontmoeten. In 1922 betrok zij haar door architect Piet Kramer ontworpen huis 'De Vlerken' aan de Buerweg 19 in Bergen, waar zij - met tussenpozen - tot aan haar dood in 1955 zou blijven wonen. Na haar scheiding in 1917 besteedde Charley Toorop steeds meer aandacht aan haar schilderkunst. Zij voelde zich daarbij sterk aangetrokken tot een van het kubisme afgeleide expressionistische manier van schilderen met vereenvoudigde vlakken, zware contouren en donkere kleuren. Een reis in 1920 naar de deprimerende Belgische mijnbouwstreek de Borinage bracht een kentering in haar manier van schilderen teweeg. Haar onderwerpen werden persoonlijker, de vormgeving plastischer en het kleurgebruik realistischer. Vanaf 1935 trok Charley Toorop in het voor- en najaar regelmatig naar buiten om bloeiende bloesem- en fruitbomen te schilderen. Opvallend is dat de voorstellingen van de natuur spontaner zijn opgezet dan haar portretten en stillevens. Deze hebben vaak een meer indringend en confronterend karakter. Dit blijkt ook uit een interview uit de jaren 50, waarin Charley aangeeft: "Ik improviseer maar. Doe ik elke lente. Begonnen in 1935".

Een voorbeeld van dit genre is het in het Scheringa Museum te Spanbroek aanwezige schilderij *Beemster, Bloeiende boom* uit 1943. Het schilderij geeft, in tegenstelling tot wat gebruikelijk was in die tijd, een deel van een uitbundig bloeiende fruitboom weer die geïsoleerd is uit zijn omgeving. Door het isolement en het inzoomen op een deel van de boom wordt het karakter versterkt. Hoewel haar portretten en stillevens weliswaar meer gecontroleerd en strakker zijn opgezet dan de spontane, bijna speelse seizoenschilderijen, zijn ze beide krachtig en elk op hun eigen wijze indringend en confronterend.

Charley Toorop, zonder titel, 1943, © Beeldrecht Amsterdam 2006

Charley Toorop's portretten hebben vaak haar kinderen, de latere kunstschilder Edgar Fernhout, filmmaker John Fernhout en dochter Annie als onderwerp. Ook de uit de Beemster afkomstige Tineke en Rie Waal zijn omstreeks 1943 door Charley Toorop geportretteerd (foto). Het verhaal gaat dat de kinderen moeilijk konden stilzitten en dat een furieuze Charley haar ezel luid mopperend heeft opgepakt om zich met andere, wellicht meer gewillige onderwerpen bezig te houden.

De zusjes Waal woonden in de boerderij 'Beemster's Midden' aan de Middenweg tegenover de familie D. Schoenmaker bij wie Charley in het voorjaar van 1943 logeerde. Volgens een brief aan vrienden uit begin 1943 was zij van plan, in mei van dat jaar bij een boer in de Beemster, bloeiende bomen te gaan schilderen.

Charley Toorop kwam bij de familie Schoenmaker terecht via hun dochter Nel, een kennis van haar uit Bergen, die haar bij haar familie introduceerde nadat Charley in 1943 op bevel van de Duitse bezetters haar huis in Bergen moest verlaten. Ze logeerde in hun boerderij aan de Middenweg 77 en werkte in de, in dat jaargetijde leegstaande, stal. Ze schreef prettig aan het werk te zijn bij 'aardige mensen en goed eten'. Wellicht als tegenprestatie voor kost en inwoning heeft Charley in 1944 Nel en haar zus Alie geportretteerd.

Hoe vaak en hoe lang Charley Toorop in de Beemster verbleef is niet bekend. Wellicht dat ze voor een langere periode bij de familie Schoenmaker logeerde, aangezien ze vanaf haar evacuatie uit Bergen op verschillende adressen in Noord-Holland verbleef. Vanaf 1946 zal ze niet meer in de Beemster hebben gewerkt, want in dat jaar en het jaar daarop kreeg Charley een hersenattaque, waardoor ze een tijd lang niet meer kon schilderen.

De schilderijen die in deze (oorlog) periode zijn gemaakt zijn in een aantal gevallen aantoonbaar geantedateerd. In 1942 moesten kunstenaars zich aanmelden bij de Kultuurkamer om te kunnen blijven exposeren. Charley Toorop weigerde zich aan te melden, waardoor zij voor de verkoop van haar schilderijen op een kleine groep vrienden en kennissen terug moest vallen. Om problemen te voorkomen antedateerde Charley haar schilderijen. Dat is onder meer het geval bij *Beemster, Bloeiende boom* die aan de achterzijde van het schilderij voorzien is van het jaartal 1940, terwijl uit voornoemde correspondentie blijkt dat dit schilderij uit 1943 dateert.

Nadat Charley Toorop zodanig van haar attaque was hersteld dat zij weer kon schilderen, schilderde zij naast stillevens veel bloemstukken om in haar levensonderhoud te voorzien. Op 5 november 1955 overleed Charley Toorop in Bergen. Haar zoon, de schilder Edgar Fernhout betrok haar atelierwoning 'De Vlerken' in Bergen.

Met dank aan mevrouw Rie de Boer-Waal, die ons toestemming gaf het portret van haar en haar zus af te beelden.

Colofon

De Nieuwe Schouwschuit is een uitgave
van het Historisch Genootschap Beemster

Redactie:
Ger Ernsting, Aukje Greydanus
Jan de Groot, Johan de Jong

Redactieadres:
Middenweg 112
1462 HG Middenbeemster
E-mail: zeemanshof@quicknet.nl

Vormgeving:
Johan de Jong

Druk:
Hoogcarspel Grafische Communicatie

Oplage:
520 exemplaren

Het Historisch Genootschap Beemster:
Secretariaat:
Raadhuisstraat 29,
1462 KH, Middenbeemster
e-mail: info@historisch-genootschap-beemster.nl
website: www.historisch-genootschap-beemster.nl

Niets uit deze publicatie mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.